

Lezing Andragologie, 8 maart 2008.

Van Andragologie naar genderstudies en de andersglobaliseringsbeweging. Over de spanningsverhouding tussen planned change en bewustwording.

Saskia Poldervaart

Geachte aanwezigen,

Zoals een aantal van U zeker zal weten, is het vandaag Internationale Vrouwendag. Ik wil in mijn lezing iets méér doen dan alleen knipogen naar deze dag (zoals in het programma staat), onder meer door het belang aan te geven van vrouwenstudies (nu genderstudies geheten).

Over deze Internationale Vrouwendag kan ik, gezien het onderwerp van mijn lezing, nu niet meer aangeven dan dat zij ongeveer 100 jaar geleden is ontstaan vanuit allerlei socialistische en vakbondachtige noties over het recht van vrouwen om op gelijkwaardige wijze te kunnen participeren in de maatschappij. Dat deze dag nog steeds gevierd wordt duidt erop dat dit doel vandaag de dag nog steeds niet gerealiseerd is: ook voor westerse vrouwen en mannen gelden nog steeds verschillende verwachtingen.

Zoals de titel al aangeeft, gaat het in mijn lezing om de relatie tussen andragologie-genderstudies en de huidige andersglobaliseringsbeweging. Net zoals Erik Heijdelberg heeft aangekondigd voor zijn lezing, zal ook de mijne een enigszins persoonlijk getint verhaal worden. Dit niet zozeer omdat ik het zo graag over mezelf wil hebben, maar meer vanuit het idee van ‘gesitueerde kennis’, een begrip dat vooral in genderstudies is ontwikkeld: mensen kijken naar de wereld vanuit hun eigen achtergrond, sekse, klasse, etniciteit, seksuele gerichtheid enz.¹ Marx zou zeggen: ‘het zijn bepaald het bewustzijn’, alleen is het jammer dat hij daarmee alleen de klassenverhoudingen bedoelde.

Mijn ontwikkeling na mijn studie naar genderstudies en van daaruit naar het utopisme van de andersglobaliseringsbeweging heeft ook duidelijke raakvlakken met de veranderingsideeën uit de andragologie, zoals ik wil tonen door te verwijzen naar de vorige lezingen voor dit gezelschap van Bas van Gent, Peter Defares en Janneke van Mens-Verhulst. Tevens heeft daarbij één idee van Ten Have een grote rol gespeeld, nl. dat je eerst moet kijken naar wat je wilt en daarna pas naar wat haalbaar is. Want hoewel ik tijdens mijn studie veel

¹ Zie Donna Haraway, 1988: ‘Situated Knowledge. The Science question in feminism and the privilege of partial perspective’. In: *Feminist Studies*, jr. 14, nr. 3, pp. 575-599.

kritiek heb gehad op Prof. Ten Have, is dat idee zo'n beetje de leidraad gebleven in mijn leven.

Planned change:

Zoals Bas van Gent² al heeft aangegeven, nam Ten Have het begrip 'planned change' over van de Amerikaanse wetenschapper Lewin. In het eerste handboek, *The dynamics of planned change* van Lippitt, Watson en Westley, uit 1958, wordt uitgebreid geanalyseerd dat het bij Lewin's planned change gaat om 3 fasen: '**unfreezing**' van het huidige niveau, '**moving**' naar het nieuwe niveau en '**freezing**' van het groepsleven op dit nieuwe niveau.³ Samen met enkele andere studenten richtte ik de Vereniging van Studenten in de Wetenschap der Andragologie (VSWA) op en gaven we het blaadje *Unfreezer* uit. Deze naam omdat we de ontwikkeling van een behoefte om te veranderen als belangrijkste taak zagen van de andragologie. Maar ik herinner me ook heftige discussies binnen de studievereniging over hoe zo'n veranderingsbehoefte kon ontstaan, wat dan het doel van die verandering zou kunnen zijn en vooral ook of 'freezing' wel de laatste fase kon zijn als je uitging van een dynamische maatschappij. Binnen de studievereniging begon, zo in de jaren 1967/68, al de eerste kritiek op het planned change idee te ontstaan. Andragologie werd steeds meer gezien als smeerolie om het bestaande stelsel draaiend te houden, zoals ook Van Gent aangeeft.

Ook andragogische theoretici begonnen kritiek te uiten op het planned change idee. Zo stelde Van Beugen in 1970 in zijn kritiek op het tweede 'planned change'-handboek⁴, *The planning of change* van Bennis, Benne en Chin uit 1966, dat deze auteurs enerzijds hun ideologische vooronderstellingen bloot geven, nl. dat wetenschap, democratie en welvaartsgroei hand in hand gaan, terwijl ze anderzijds benadrukken dat hun planned change-theorie waarde vrij is. Van Beugen wijst erop dat volgens de planned change methode alleen samenwerkingsstrategieën kunnen worden bestudeerd en dat conflictstrategieën als niet-agogisch worden bestempeld. Hierdoor overheerst in de huidige agologie het integratiemodel en dit leidt tot een eenzijdigheid in de theorievorming en tot aanpassing van mensen aan het huidige systeem. Van Beugen pleit voor een kritische agologie, die op basis van een expliciete waardenoriëntatie de toeschouwers rol laat varen, ruimte geeft voor cliëntgerichte én maatschappijgerichte actie en zowel een samenwerkingstechnologie als een

² B. van Gent. Opkomst en afscheid van T.T. ten Have: succes en tragedie. www.andragologie.eu (per 7 maart 2008)

³ Zie Lippitt, Watson, Westley, 1958, pp. 129-143.

⁴ M. van Beugen, 1970, 'Inleiding, gehouden op de conferentie van de N.V.M/W., 12 juni 1970, te Apeldoorn', in: *Maatschappelijk werk en samenleving*, 11, pp. 340-345..

conflictechnologie omvat. Alleen zo'n agologie kan de sociale emancipatie van enkelingen en groepen bevorderen.

Het begrip bewustwording (beperkt tot het cliëntsysteem).

Rond 1969 werd het IWA, met name na de bezetting van het instituut (toen nog op het Singel) een broedplaats van idealistische maatschappijhervormers. Ik heb geen ruimte om op deze bezetting in te gaan, maar in ieder geval moest alles anders. Zoals ook Peter Defares⁵ in zijn lezing heeft aangegeven, kwam het begrip bewustwording toen centraal te staan. Defares wijst erop dat de explicitering van bewustzijn over de eigen situatie, toen voortkomend uit de heersende marxistisch georiënteerde kritische maatschappijleer, ook nu nog zeer belangrijk kan zijn voor het welzijn van het cliëntsysteem en hij werkt dit uit voor de huidige problematiek rond integratie van migranten als object van agogisch handelen.

[Bewustwording als vorm van unfreezing?] Maar ik mis hierbij iets: zolang men blijft praten over cliëntsysteem (in dit geval migranten) als object van agogische interventie hoeft de agogus kennelijk zelf niet na te denken over zijn of haar bewustzijn van de eigen situatie. Juist bij integratie (maar daar niet alleen) gaat het toch altijd om tweerichtingsverkeer? Ik wil deze kritiek uitwerken aan de hand van het gebruik van het begrip bewustwording van de, in Nederland rond 1970 bekend geworden, opvoedingstheorie van Paolo Freire én aan die van de toen ook opkomende vrouwenbeweging.

Bewustwording bij Freire en in de vrouwenbeweging

Opmerkelijk is dat Paolo Freire 's boek *Pedagogie van de onderdrukten* momenteel weer wordt gebruikt in de andersglobaliseringsbeweging. (De laatste druk is uit 2003). De Braziliaan Freire ontwikkelde vanaf begin jaren 1960 een theoretische praktijk waarin mensen werd geleerd om zichzelf te gaan organiseren, en vanuit hun dagelijkse ervaringen hun toekomst zélf te gaan plannen. Hiermee bekritiseerde hij indirect het planned change idee en de hieraan verbonden houding van de professional tegenover zijn object: het cliëntsysteem. Volgens Freire moest er geen tegenstelling tussen leraar en leerling zijn, maar moesten deze samen denken en werken. Leraren kunnen ook van leerlingen leren. Het centrale begrip bij Freire is eveneens bewustwording genoemd, het vermogen om over de werkelijkheid na te denken, maar dan van alle betrokkenen bij het leerproces. Alle mensen moesten subject worden van de geschiedenis en moesten niet meer als object beschouwd worden. Toen Paolo

⁵ P.Defares. De betekenis van de andragologie voor de problematiek van deze tijd. www.andragologie.eu (per 7 maart 2008)

Freire in 1970 door de Vrije Universiteit werd uitgenodigd om lezingen te geven in Amsterdam, werden in de daarvoor uitgegeven studiemap vooral agogische wetenschappers genoemd: die konden van hem leren hoe zijn wetenschap een rol kon spelen in de emancipatie van marginale groepen. Het ging erom alle mensen te laten inzien dat zij zelf subject van hun handelen zijn.

In 1969/1970 kwam in Nederland (opnieuw) de vrouwenbeweging op en breidde zich in zeer korte tijd razendsnel uit. Ook in deze beweging stond bewustwording nadrukkelijk centraal. Ik sloot me in 1970 aan bij Dolle Mina en leerde hoe vrouwen zelf dingen konden organiseren, lef en creativiteit konden tonen in het bedenken van ludieke acties. Maar in de eerste twee jaar ging het toch vooral om het bewustmaken van andere vrouwen, want Dolle Mina 's (en ook MVM-sters) vonden zichzelf in die tijd al geëmancipeerd. Pas vanaf 1972, toen de praatgroepen ontstonden én het begrip feminisme in ere werd hersteld (net als nu associeerden vrouwen actief in de vrouwenbeweging dit begrip met allerlei negatieve waardeoordelen) kon worden erkend dat feminisme iets is dat in eerste instantie over jezelf gaat. Vrouwen, ook feministische, moesten zichzelf ook veranderen. Feminisme is méér dan gelijke rechten, méér dan succes in de openbare sfeer, maar gaat ook om het veranderen van persoonlijke (machts)relaties. Deze opvatting van feminisme kwam het duidelijkste tot uiting in de hierna ontstane feministies-socialistische beweging (femsoc) waarin men ook de uitgangspunten van Freire herkent. Zijn naam werd echter nergens genoemd: de fem-soc beweging pretendeerde een eigen strategie ontdekt te hebben. Volgens deze strategie moesten alle vrouwen bewust gemaakt worden door over hun dagelijkse ervaringen te praten in basisgroepen ('het persoonlijke is politiek'). Het ging om directe democratie en dat impliceerde dat mensen over hun eigen dingen konden beslissen. De beweging wees een topdown organisatie af evenals centralisatie en representatie. Er moest geen kunstmatige eenheid gecreëerd worden. Er bestond alleen een landelijk FemSoc-secretariaat dat functioneerde als een servicebureau, gerund door vrijwilligsters, die ook de *Nieuwsbrief* maakten en een Platformgroep die tweemaal per jaar studiedagen organiseerde.

Feministische intellectuele tradities:

Naast de fem-soc beweging bestond het feminisme in de jaren 1970-1985 uit MVM en het radicaalfeminisme. Pas later, toen ik vanuit vrouwenstudies (daar kom ik zo dadelijk op terug) de geschiedenis van sociale bewegingen en met name het feminisme ging bestuderen, leerde ik dat er drie intellectuele tradities in het feminisme bestaan (die grotendeels overeenkomen met de 3 verschillende strategieën van sociale bewegingen).

1. *Het gelijkheidsfeminisme*. Dit is de meest bekende traditie (Man Vrouw Maatschappij valt hieronder en nu bijvoorbeeld Heleen Mees). Volgens deze traditie zijn mannen en vrouwen in essentie gelijk en berusten verschillen op externe factoren (sociaal-economische, culturele, opvoedkundige). Het gaat erom deze verschillen te bestrijden: gelijkheid is doel en uitgangspunt. Probleem: gelijkheid met wie? Impliciet wordt de (witte, heteroseksuele, middenklasse) man als uitgangspunt genomen en andere verschillen tussen mensen genegeerd (klasse, etniciteit). Vrouwen moeten meer buitenshuis gaan werken en streven naar de hogere functies. In dit feminisme gaat het niet om het dagelijkse privé-leven, niet om eigen bewustwording; wel om het doorbreken van het glazen plafond; en daarvoor zijn betere voorzieningen (zoals kinderopvang) noodzakelijk. Daarom richt dit feminisme zich met name tot de overheid. (overlegstrategie). Met enige voorzichtigheid zou men kunnen stellen dat dit feminisme nog het meeste lijkt op de planned change ideeën: Vrouwen als hun eigen cliëntsysteem (individuele carrièreplanning) met de staat als agoog.

2. *Het verschilfeminisme*. Hier wil men vrouwelijkheid juist een positieve invulling geven. Niet de sekseverschillen als zodanig moeten worden bestreden, maar de ongelijke waardering die daaraan gekoppeld wordt. (Radicaal feminisme valt hier ook onder). Vrouwelijke kracht moet worden gekoesterd (zie de column van Ied Guinee op deze website⁶). Probleem: aangenomen wordt dat er blijvende, essentiële verschillen tussen de seksen bestaan. Bewustwording speelt hier wel een rol, maar dan alleen van eigen, vaak als spiritueel beschouwde, vrouwelijke kracht; ook is het dagelijks leven belangrijk, maar dat wordt geclaimd als typisch vrouwenterrein.

3. De derde traditie is *het communautaire ofwel utopische feminisme*.⁷ In deze traditie probeert men verschil en gelijkheid te overstijgen: mannen en vrouwen moeten gelijke mogelijkheden krijgen, gelijk behandeld worden, terwijl zogenaamde ‘vrouwelijke’ waarden geherwaardeerd moeten worden en ook mannen zich zulke waarden eigen moeten maken. Kenmerkend voor dit feminisme is: organiseer jezelf, van onderop. Dit kunnen we terugvinden in de femsoc beweging. Het utopische in deze beweging is vooral door de beroemde andragologe

Anja Meulenbelt verwoord:

⁶ I. Guinee. Er is geen tekst, er is feest. Zie www.andragologie.eu (per 7 maart 2008)

⁷ Zie voor deze derde traditie: Olive Banks (1981): *Faces of Feminism*, Oxford. Voor een uitwerking van deze traditie, zie: Saskia Poldervaart (1993): *Tegen conventioneel fatsoen en zekerheid. Het uitdagende feminisme van de utopisch socialisten*, Amsterdam (Van Gennep). In de andersglobaliseringsbeweging wordt deze traditie ook wel aangeduid als de strategie van ‘Do-it-Yourself (DiY) of prefiguratieve politiek (je idealen al in het heden leven).

‘Er moeten toekomstbeelden worden opgebouwd. Het is een misverstand dat het de analyse is die mensen mobiliseert. Wat mensen eerder mobiliseert is het idee, het gevoel, de ervaring dat het anders kan. Dan pas volgt de behoefte aan analyse, waarom het nu niet zo is. Het gaat erom hardop te durven dromen, dromen zichtbaar te maken, dromen uit te proberen’.⁸

Anderen uit de femsoc stelden:

het gaat erom zélf activiteiten te ontplooiën in een losse organisatiestructuur, het gaat om het creëren van alternatieven die vooruit lopen op een andere maatschappij, het gaat om het hier en nu, en om het veranderen van de relaties tussen alle mensen.⁹

[Eind jaren 1970 was de vrouwenbeweging in Nederland op haar hoogtepunt. De jaarlijks georganiseerde Vrouwenfestivals trok in die tijd soms wel 150.000 bezoekers. Maar in de jaren 1980 consolideerde de beweging zich binnen steeds professioneler wordende organisaties die een vaste institutionele plek veroverden binnen allerlei overlegstructuren waardoor de contacten met de basisgroepen steeds meer verwaterde. De beweging werd hiermee van haar slagkracht ontdaan. Rond 1985 hield de fem-soc beweging op te bestaan, ook al gingen diverse feministische bladen nog door. Opmerkelijk is dat, zo vanaf rond 1995 de Internationale Vrouwendag steeds meer wordt gevierd in heel Nederland, met inderdaad (zie Defares) veelal multiculturaliteit als thema, maar zeker niet alleen hiertoe beperkt. Dit thema is nu onderdeel van de jaarlijkse Vrouwenfestivals die Women Inc. organiseert en die weer zo’n 4 a 5.000 bezoekers aantrekt.]¹⁰

Vrouwenstudies:

Ondertussen was, vanuit de vrouwenbeweging, vrouwenstudies ontstaan. In 1977 werd in Amsterdam de Afdeling Vrouwenstudies Sociale Wetenschappen opgericht, met als doel onderzoek en onderwijs naar de positie van vrouwen te stimuleren, coördineren en integreren. In de andere universiteitssteden werd ook al snel Afdelingen of Centra voor Vrouwenstudies opgezet - een studie die vanaf ongeveer 1995 genderstudies ging heten omdat het in vrouwenstudies vanaf het begin niet alleen ging om vrouwen maar om man-vrouw verhoudingen. Gender staat voor het structurele ordeningsprincipe tussen de seksen in

⁸ Anja Meulenbelt (1978), ‘Vandaag jam. Aantekeningen voor een nooit gehouden inleiding over vrouwenkultuur’, in: *SocFem Teksten*, nr. 2, pp. 210.

⁹ Monique Korten en Annemiek Onstenk, in *Socfem Teksten* 6, 1981.

¹⁰ Zie voor waar en hoe de Nederlandse Internationale Vrouwendag 2008 wordt gevierd: www.vrouwendag.nl

maatschappij en cultuur. Opvattingen over wat bij vrouwen en wat bij mannen hoort, bepalen nog steeds voor een groot deel de verdeling van arbeid, zorg, opleiding, kledingvoorschriften en de beelden die we van onszelf hebben.

Vrouwenstudies introduceerde op de universiteit een andere soort kennis, namelijk kennis gebaseerd op de ervaring van vrouwen. (Zoals het bij Freire ging het om de ervaringen van de gemarginaliseerden). Het idee was: er wordt over vrouwen allerlei soorten kennis geproduceerd waar vrouwen zelf niet bij betrokken zijn en waar ze het ook niet mee eens zijn. Vrouwenstudies zou daar haar eigen soort 'waarheid' tegenover stellen, gebaseerd op de ervaringen van vrouwen. Maar die ervaringen bleken al snel niet helemaal met elkaar overeen te komen. Er ontstonden toen twee hoofdvragen:

- 1) als er in 'de' wetenschap over vrouwen wordt geschreven op een manier die niet klopt, representeert wetenschap dus niet 'de' waarheid, dus de representatie van kennis over vrouwen is geen expressie van de waarheid. Hierdoor kwam de vraag op: wat is eigenlijk ware kennis? Hoe wordt die geproduceerd?
- 2) Hoe komt het dat vrouwen zich zomaar laten onderdrukken, waarom en hoe passen ze zich aan? Waarom werden vrouwen niet als handelende subjecten gezien? (denk aan Freire).

Door deze vragen is de inhoud van Vrouwen ofwel Genderstudies ontzettend snel veranderd. Reeds na zo'n 5 jaar (vanaf 1981) werd het 'onderdrukkingperspectief' grotendeels verlaten, onder meer omdat aan dit perspectief een aantal impliciete vooronderstellingen zitten die vanaf die tijd ter discussie werden gesteld. Zoals dat de categorieën 'vrouwen' en 'mannen' eenduidig zouden zijn en dat onderdrukking een tegenstelling tussen deze groepen zou inhouden. Mede onder invloed van poststructuralistische noties ging men uit van mannen en vrouwen als subjecten die maatschappelijk bepaald ofwel geconstrueerd worden. Binnen vrouwenstudies werd de normatieve band tussen 'vrouw' en 'vrouwelijk' (en 'man' en 'mannelijk') afgewezen. Daarom vraagt men zich in vrouwenstudieonderzoek nu juist af hoe de betekenissen van vrouwelijkheid en mannelijkheid worden gevormd en veranderd. Uitgaande van de constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid, hoeft de relatie tussen beide namelijk niet bij voorbaat als een *tegenstelling* gedacht te worden. Door dit loslaten in het denken in tegenstellingen en door de categorieën vrouw en man niet meer als eenduidig te zien, konden in vrouwenstudies ook de verschillen tussen vrouwen (en tussen mannen) onderling bestudeerd worden (klasse, etniciteit, seksuele gerichtheid, enz.). Er kon niet simpel meer

gesproken worden van wij vrouwen. En deze ontwikkeling raakt het begrip intersectionaliteit, een begrip dat is uitgewerkt in de mooie lezing van Janneke van Mens-verhulst¹¹, namelijk over de voorstellingen die we ons maken van maatschappelijke diversiteit.

Redeneert men verder in de lijn van het constructivisme, dan volgt hieruit dat alle kennis is gebonden aan maatschappelijke verhoudingen ; dat is de gesitueerde kennis uit het begin van mijn lezing. Pas als men niet meer uitgaat van betekenissen en tegenstellingen die van te voren al vastliggen (vrouwelijk/mannelijk; onderdrukking/verzet; productie/reproductie; verstand/gevoel, persoonlijk/politiek), kunnen verlammingen – en onwenselijke bevrozingen - overstegen worden. Op deze manier kunnen allerlei vanzelfsprekendheden ter discussie gesteld worden. En dat geeft ook het belang van genderstudies aan.

Binnen genderstudies wordt geleerd dat we allemaal worden opgevoed met vanzelfsprekendheden en dat we vanuit die vanzelfsprekendheden om ons heen kijken. Het gaat erom de voorgeschotelde werkelijkheid te bevragen. Of, zoals een studente formuleerde: ‘Genderstudies heeft mij geleerd machtsvanzelfsprekendheden los te laten en na te denken over je eigen positie binnen de wetenschap en de samenleving’.¹²

Utopisme

Na mijn studie Andragologie heb ik eerst 3 jaar aan de Universiteit van Nijmegen gewerkt, als docent Emancipatie en Socialisme (het woord Vrouwenstudies bestond nog niet). Toen ik hier aan de UvA werd aangesteld bij vrouwenstudies moest ik een eigen onderzoeksgebied ontwikkelen. Dat werd de vraag naar historische en huidige alternatieven voor het privé-gezin. Vanuit dit onderzoek stuitte ik voor het eerst op het utopisme in het algemeen en op de utopisch socialisten in het bijzonder. Er ging een wereld voor me open. Mijn onderzoeksterrein werd steeds meer sociale bewegingen in het algemeen en hun eventuele raakvlakken met feministische en utopische ideeën.

Zo’n 25 jaar studie naar utopisme summier samenvattend, leerde ik dat utopisme de uitdrukking is van het verlangen naar een andere maatschappij of anders menszijn. (Utopisme is dus meer dan hoop).¹³ Dit utopisme kan op 2 manieren uitgedrukt worden: via een ontwerp

¹¹ J. van Mens-Verhulst. Intersectionaliteit in vijf veronderstellingen. Zie www.andragologie.eu en www.vanmens.info/verhulst

¹² Zie Stans van Egmont (1998): ‘Het rendement van vrouwenstudies, in: Saskia Poldervaart (red.): ‘ De rol van de zevende faculteit bij het ontstaan en de ontwikkeling van vrouwenstudies’, in Anne Gevers (red): *Uit de zevende*, Amsterdam (Het Spinhuis), p. 150.

¹³ Zie voor een uitwerking en historisch overzicht van de begrippen utopisch ontwerp en utopische bewegingen: Saskia Poldervaart, op.cit, 1993, pp. 34-50.

of theorie en/of via utopische bewegingen. Soms hebben ontwerp en beweging niets met elkaar te maken (bijv. hadden de christelijk geïnspireerde utopische bewegingen in de 16-de eeuw niets te maken met het ontwerp *Utopia* van Thomas More uit 1517).

De drie strategieën van sociale bewegingen.

Sociale bewegingen bestaan al heel lang. Net als bij feministische tradities kan je daarbij 3 strategieën onderscheiden. De opkomst van de sociale, en met name utopische bewegingen, laten zich tekenen als een ongelijkmatige golfbeweging, lopend van het jaar 0, de 12-de/13-de en 16-de/17de eeuw, 1825-1850, rond 1900, rond 1965-1980 en vanaf ongeveer 1995. Daarbij kan de vraag gesteld worden of de dalen aangeven dat er toen geen behoefte bestond aan ontfreezing?

1. *de utopische/ Do it Yourself (DiY)¹⁴/prefiguratieve strategie*. Dit is de oudste vorm/strategie van sociale bewegingen. Hierbij gaat het om organisatie van onderaf, gebaseerd op het idee dat individuen die ontevreden zijn met de bestaande manier van leven, zichzelf en hun omgeving kunnen veranderen door hun idealen in het dagelijks leven vorm te geven. Zij negeren daarbij de bestaande machtsstructuren en/of de staat. Het gaat in deze strategie om zelfvertrouwen, zelfrespect en om een reorganisatie van het dagelijks leven. Veelal zoekt men bondgenoten die ook proberen alternatieven voor het bestaande te formuleren en in het hier en nu in praktijk te brengen. Dit herinnert aan Freire en de uitspraak van Ten Have die ik in het begin citeerde. Hier wordt bewustwording ingezet om zelf dingen hier en nu te veranderen).

2. *de revolutionaire strategie*. Volgens deze strategie zijn er eerst fundamentele veranderingen nodig voordat een beweging kan nadenken over hoe ze idealiter zou willen leven. Dat deed zich in de 16-de eeuw voor het eerst voor, tegen adel en kerk. Marxisten en een deel van de anarchisten hebben altijd deze strategie gehanteerd: het gaat om het verslaan van het kapitalisme en/of van de staat. Het gaat bij deze strategie om realisering van een doel in de toekomst, niet om een prettiger leven in het hier en nu. Dit is dus bewustwording die wordt ingezet voor mobilisatie voor de toekomst. Meestal is de beweging daarbij top-down georganiseerd.

3. *de onderhandelingsstrategie*. Deze strategie kon pas ontstaan toen mensen invloed kregen op de overheid en het begrip ‘burger’ een rol begon te spelen , zo ongeveer vanaf 1800. Deze strategie is belangrijk gebleken voor het veranderen van wetgeving, maar heeft

¹⁴ Do it Yourself

nauwelijks invloed op verandering van dominante waarden en normen. Je ziet deze strategie terug bij een groot deel van huidige vrouwenbeweging, milieubeweging en vakbeweging; en bij NON Governmental Organisations (NGO 's) met tientjesleden.. Het is top-down, meer planned change en gericht op aanpassing dan op bewustwording/verandering van de eigen situatie.

De andersglobaliseringsbeweging

Deze beweging kwam in november 1999 in de schijnwerpers met haar acties in Seattle tegen de Wereldhandelsorganisatie en kreeg in de media al snel de naam 'anti-globaliseringsbeweging'. Maar de beweging is niet tegen globalisering op zich, is niet plotseling in 1999 uit de lucht komen vallen en is vooral ontstaan vanuit allerlei actiegroepen in ontwikkelingslanden. In deze actiegroepen namen arme boeren en boerinnen het lot in eigen hand in hun verzet tegen de privatiseringen die globaliserende machten hen oplegden.¹⁵

De Zapatistas uit Mexico hebben een belangrijke aanzet gegeven door op 1 januari 1994 via Internet hun manifest tegen de NAFTA (North American Free Trade Agreement) te verspreiden en in 1996 een bijeenkomst te organiseren voor 'linkse activisten, jongeren, vrouwen, homo's, lesbiennes, gekleurde mensen, immigranten, arbeiders, boeren uit de hele wereld' om met elkaar te discussiëren over nieuwe manieren om over macht, verzet en globalisering te denken. Ze noemden dit: nieuwe politiek, te onderscheiden van representatiedemocratie via kiesrecht en van revolutionaire politiek.¹⁶ In deze nieuwe politiek (radicale democratie) nemen mensen hun lot in hun eigen land. (De Zapatista 's wisten kennelijk niets van Freire).

Activisten die deze 'nieuwe' politiek aanhangen benadrukken dat het om persoonlijke verandering gaat, dat alle vormen van onderdrukking in de eigen kring ook bestreden moeten worden - met veel aandacht voor gender en etniciteit. Tevens wordt uitgewerkt hoe moeilijk het is om bewust te zijn van je eigen vervreemding en conditionering, om je eigen vanzelfsprekendheden ter discussie te stellen. Het gaat is deze beweging dus om veel meer dan het verstoren van topbijeenkomsten van wereldleiders, maar in de praktijk vermelden de reguliere media alleen die laatste activiteiten..

¹⁵ Er is heel veel literatuur over deze beweging. Enkele titels: P. Kingsnorth (2003): *One no, many yeses. A journey to the Heart of the Global Resistance Movement*. London (The Free Press); N. Klein (2002): *Dagboek van en activiste. Van Seattle tot 11 september en daarna*. Rotterdam (Lemniscaat); J. Holloway (2002): *Change the world without taking power*. London (Pluto Press); Saskia Poldervaart (2005), 'Politisering van het dagelijks leven. De sociale politiek van de andersglobalistenbeweging', in: *Sociologie*, jrg. 1, nr. 2, pp. 160-183.

¹⁶ Zie Kingsnorth, op.cit., p. 42-43.

Hoewel deze zogenoemde nieuwe politiek, deze DiY ofwel utopische strategie/stroming een belangrijke groep vormt binnen de andersglobaliseringsbeweging, kent de beweging ook de twee andere genoemde stromingen/strategieën. Hiermee vormt deze beweging een unicum in de sociale bewegingsgeschiedenis: het is nog nooit eerder voorgekomen dat binnen één beweging deze drie strategieën/stromingen samenwerken. Dus bewustwording (de utopische), confrontatie (de revolutionaire) en de planned change (de NGO 's) strategie worden tegelijkertijd toegepast. Misschien zou Van Beugen het hiermee eens zijn geweest?